

Българите в Северното Причерноморие
изследвания и материали
том шести

БЪЛГАРСКИТЕ МАЛЦИНСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ В
БЕСАРАБИЯ ПРЕД ОБЩЕСТВОТО НА НАРОДИТЕ

Благовест Нягулов

В наши дни зачитането на малцинствените права се превръща в предпоставка и условие за европейската интеграция. Новият възход на националните, етническите и религиозните противоречия поражда необходимостта от международноправна защита на малцинствата, която да регламентира решаването на техните проблеми. В исторически план идеята намира своето най-широко приложение в създадената след Първата световна война и функционирала през периода между двете световни войни система под гаранцията на Обществото на народите (ОН). Нейните слабости и крах не успяват да компрометират идеята, чието прилагане днес може да почерпи поуки от опита на миналото.

Основните фактори, които пораждат създаването на системата за защита на малцинствата през разгледания период, са: идеята за национално самоопределение в Източна и Югоизточна Европа, където населението е смесено от национална и етническа гледна точка; териториалните и политическите промени в този регион след Първата световна война, които не отговарят на очакванията на всички национални и етнически групи; създаването и развитието на ОН като първа световна организация, която се заема с контрола на малцинствените проблеми. Инициативата е на американския президент У. Уилсън, а подтикът идва от правозащитната дейност на еврейски организации в полза на еврейските общности в Румъния и Полша. Юридическата основа на системата се състои от многостранни и двустранни договори, както и от едностранни декларации, които обвързват 16 държави и се

отнасят до около 20 милиона души малцинствено население. Голямата иновация са "клаузите за гаранция" в тези документи, които превръщат системата в пръв пример за контрол на малцинствените права от един постоянен международен орган, какъвто се явява ОН.

Целта на системата е да осигури мира и стабилността там, където проблемите на малцинствата могат да предизвикат международни спорове. Тя се основава на (и предполага) запазването на следвоенното териториално и политическо статукво. На теория системата санкционира идеята, че зачитането на човешката личност е край и смисълът на всеки суверенитет. Държавите, които са обвързани с нея, признават, че въпросът за третирането на малцинствата на тяхна територия е от международен интерес. На практика обаче в дейността на ОН по малцинствената защита надделява политическият над хуманния елемент, тъй като държавният суверенитет се поставя над другите съображения. В това се състои и основното противоречие на системата.

Общите норми във всички международни актове, съставляващи системата, са: осигуряване на национални и граждански права на "лицата, принадлежащи към расови, езикови и религиозни малцинства", превръщане на международно поетите ангажменти във вътрешни закони на съответните държави и поставяне на прилагането им под гаранцията на Съвета на ОН. Правата, които се предоставят на малцинствата, са: 1) "негативни права" (или недискриминация), като равенство пред законите при упражняване на политически и граждански права, при третиране и ползване на правни и фактически гаранции, при приемане на държавни служби и упражняване на професии, право на свои благотворителни, социални, религиозни и образователни институции, свободно използване на езика в частните дела, търговията, религията, печата и публичните събрания; 2) "позитивни права" (специален статут) като използване на малцинствените езици в съдилищата, изучаване и преподаване на тези езици в държавни начални училища и осигуряване на справедлива част от държавните субвенции за образователни, религиозни и благотворителни цели на малцинствата. В някои от договорите са предвидени и специални разпоредби за осигуряване на колективни права – например договорът с Румъния предвижда предоставяне на местна автономия по религиозни и училищни въпроси на унгароезичните секули и на германоезичните саксонци в Трансилвания. Днес клаузите в малцинствените договори се оценяват от някои специалисти като определен напредък в развитието на международноправната доктрина за човешките права. Особено се акцентира върху ограничаването на държавния суверенитет в полза на тези права и върху защитата на малцинствените езици, които се предприемат за пръв път в международното право.

Предварителното регламентиране на процедурата за осъществяване на "гаранцията" на ОН включва две мерки: 1) всяка държава-член на Съвета на ОН има право да обърне внимание на Съвета върху нарушаване или опасност от нарушаване на поетите договорни задължения, след което Съветът трябва да се произнесе, и 2) всяко различие в мненията следва да бъде тълкувано като различие от международен характер според пакта на ОН и трябва да бъде отнесено пред Постоянния международен съд.

Прилагането на системата се извършва въз основа на допълнително изработената от Съвета сложна процедура с оплаквания за третирането на малцинствата и специалните комитети за малцинствата (или т. нар. "комитети на тримата"), които проучват тези петиции. За да бъдат обявени за приемливи, петициите трябва да отговарят на определени условия: да бъдат във връзка с малцинствените договори; да не поставят под въпрос политическите отношения между малцинства и държава, т. е. да не се предявяват териториално-ревизионистически искания; да не са изпратени от анонимен или неидентифициран източник; да не съдържат остър език и нападки срещу официалната власт; да се отнасят до информация, която не е била предмет на други петиции. Въз основа на тези критерии Малцинствената секция към Секретариата на ОН обявява за приемливи около 55% от получените петиции. Такава петиция се изпраща на съответното засегнато правителство, което при желание може да отговори със свои "забележки" или съображения. При отговор проучването на случая се поема от специално назначен комитет за малцинствата. Той се съставя от председателя на Съвета и други двама негови представители, които трябва да бъдат незаинтересовани лица. Комитетът избира между следните три решения: 1) привлича вниманието на Съвета на ОН върху случая – действие, което се предприема едва при 14 от общо 325 проучени дела; 2) приключва преписката по делото – решение, взето при около 35% от случаите, и 3) най-често прилаганото – натоварва Малцинствената секция да дискутира и реши проблема по неофициален път или "частно", с представители на съответното правителство. При това положение Малцинствената секция се превръща в главна опора на процедурата. (До 1927 г. неин директор е норвежецът Ерик Колбан, а след това – испанецът Пабло де Аскарате.) Само при три случая държава – член на Съвета, поставя директно в дневния ред на този орган малцинствени въпроси въз основа на решение на Комитета за малцинствата. Също при три случая спорни малцинствени въпроси се отнасят пред Постоянния международен съд. Инициатор на тези акции винаги е Германия, а "обвиняемата" страна е Полша.

Резултатите от прилагането на описаната система зависят до голяма степен от отношението и сътрудничеството между държавите, поради липсата

на наднационална власт, която да наложи изпълнението на международните ангажменти. В повечето случаи те се налагат от Великите сили на съответните държави, като цена или условия за признаване на тяхната независимост, разширяване на територията им или приемането им в ОН. Обвързаните държави и особено "малките" съюзници на победилата във войната Антанта, сред които е и Румъния, първоначално се противопоставят на този акт, по-късно отклоняват изпълнението на договорните задължения, когато това е възможно. Техните аргументи са, че малцинствените договори представляват дискриминационно накарняване на националния им суверенитет и минират вътрешната им сигурност, като затрудняват интеграцията на малцинствата. Предпоставка за недоволство създава обстоятелството, че системата не е универсална, т. е. не обхваща всички държави. Обратно, представителите на малцинствата критикуват системата заради нейната негодност да защити ефективно техните права. Те са недоволни от процедурата за разглеждане на петициите и от незначителната роля, която им се отрежда в нея. Тяхната позиция се насърчава от политиката на бившите победени във войната държави, между които е и България, мотивирани от грижи за техните малцинствени сънародници в чужбина. Водещата роля в това отношение се поема от Германия след нейното приемане за член на Съвета на ОН през 1926 г. Конкретните претенции за подобряване на процедурата се отнасят до засилването на нейния публичен характер и съдебен подход. От своя страна органите на ОН се опитват да правят отстъпки на двете страни, но преобладаващата тенденция остава съобразяването с гледната точка на държавите, които са против исканите промени в процедурата.

През 30-те години системата на ОН за защита на малцинствата рухва под въздействието на засилващите се ревизионистични тенденции в международните отношения. Обвързването на защитата на малцинствата с политиката на териториален ревизионизъм създава стереотипа за опасността от такава защита. Всъщност опитът на действалата между двете световни войни система на ОН показва, че нейната неэффективност и крах се дължат не на самия принцип на малцинствена защита, а на теорията за "държавата-нация", която е господствала през разглеждания период¹.

* * *

Международните задължения на Румъния за защита на живеещите на нейна територия малцинства се регламентира в специалния "малцинствен" договор, който тя подписва на 9 декември 1919 г. Парижкият договор от 28 октомври 1920 г. за присъединяване на Бесарабия към Румъния задължава румънската страна да спазва разпоредбите на "малцинствения" договор на

територията на областта, да признае румънско поданство на нейните жители и правото им да оптират за чуждо поданство. Клаузите на тези договори би следвало да се прилагат по отношение на нерумънските (немолдованските) общности в Бесарабия, които съставляват около половината от цялото ѝ население и включват руснаци, рутени и украинци, евреи, българи, гагаузи, германци и други по-малобройни етноси.

От 540 изпратени до ОН и обявени за приемливи малцинствени петиции, които визират правителствата на 14 държави, най-много са срещу Румъния – общо 81. От друга страна, приемливите и подложени на съответната процедура петиции за защита на българските малцинства в съседните на България държави са 41. Те са изпращани от обществени организации и частни лица, като най-много са от бежански сдружения на българските общности от Македония, Тракия и Добруджа. Нито една от тях не дава повод за сезиране на Съвета на ОН от страна на проучващите ги комитети за малцинствата. Разпределението на българските петиции по географски признак е следното: 23 петиции за българското население в Югославия, 9 за българите в Гърция, 8 за българското малцинство в Румъния и една петиция, отнасяща се до положението на българите и в трите посочени държави. От 8-те петиции, визиращи Румъния, 6 съдържат оплаквания за нарушаване на малцинствени права и интереси на българите в Южна Добруджа, една има частен характер и една третира положението на българите в Бесарабия².

Свързани с положението на бесарабските българи в Румъния са и другите петиции относно третирането на нерумънското население на Бесарабия. Те съдържат оплаквания във връзка с прилагането на аграрната реформа, състоянието на вероизповеданията, просветата и гражданството на малцинствени представители и групи. Въпреки че произхождат предимно от тамошното руско (или русифицирано) население, останало в областта или намиращо се в емиграция, тези петиции са израз и на тенденцията към обединяване на претенциите на недоволните от румънското управление национални и етнически общности между Прут и Днестър.

Първата "бесарабска" петиция е подадена в ОН през 1921 г. от Александър Крупински, ръководител на "Бесарабската делегация в Париж". В нея, след като се припомня позицията на тази "делегация" против анексията на Бесарабия от Румъния и за провеждането на плебисцит в областта, се изнасят данни за нарушаване на признати със специалния "малцинствен" договор и с Парижкия договор за Бесарабия права на тамошното руско население и на "бившите руски поданици". Искането към ОН е да задължи румънското правителство да гарантира следното: свобода да се откриват начални и средни училища на руски език; в църквите да се служи на предпочитания от

населението език; да не се рекрутират младежите в румънската армия, преди да е изтекъл предвиденият в "малцинствения" договор двегодишен срок за оптиране на друго поданство; да не се експроприират земите на бившите руски поданици, като се възстанови вече отнетото.

В своя отговор на петицията румънското правителство декларира готовност да изпълнява международните си задължения спрямо малцинствата, въпреки че по това време румънската страна все още не е ратифицирала Парижкия договор. След като се отрича съществуването на "Бесарабската делегация в Париж" и се оспорва легитимността на Крупински, определен като "румънец" и "едър собственик", в румънския отговор се отхвърлят всички обвинения от петицията. Специално по въпроса за училищата се заявява, че Румъния поддържа в Бесарабия не само начални училища с преподаване на руски, украински, еврейски, арменски, български и немски език, както е задължена според договора, но и средни учебни заведения с преподаване на руски, украински, еврейски, арменски, български и немски. Сред тези училища са посочени и българските училища в Болград – "секция от българската гимназия: средно смесено българско училище; средно девическо училище", както и "българска гимназия в Комрат". Що се отнася до аграрната реформа, правителството заявява, че тя е обща за цялото население на Румъния и се провежда срещу съответно обезщетение¹.

Църковно-религиозните аспекти на малцинствения въпрос в Бесарабия са предмет на няколко петиции и кореспонденции. През 1924 г. директорът на Малцинствената секция в ОН Е. Колбан отправя специално питане до румънския външен министър Йон Дука по повод разпореждане за задължително използване на румънския език в богослужението в Бесарабия. В получения отговор се казва, че след присъединяването на областта Архиепископията в Кишинев е въвела румънския език само в църквите на селата с преобладаващо румънско население, където дотогава е бил наложен принудително руски език. Поради факта, че някои свещеници в такива църкви продължавали да служат на руски език, Архиепископията издала нова заповед, в която били предвидени и санкции при неизпълнение. В коментара на представителя на малцинствената секция П. де Аскарите се изтъква сложността на случая с оглед на това, че ставало дума за една религия, която се изповядвала на различни езици, и за църква, която била "държавна". Неговото мнение е, че румънските мерки изглеждали оправдани и че нямало решение на въпроса, което би могло да задоволи и румънци, и руси¹.

Подобен "нулев" отзвук в средите на ОН имат и двете петиции, изпратени по повод опитите за създаване на руски параклис в Кишинев. Първата

е изпратена през 1930 г. от председателя на Съвета на руските малцинства в Румъния (със седалище в Кишинев) Георги Цамутали, а втората през 1936 г. от собственицата на сградата, където се помещава параклиът, Серафима Дубина. В тях се протестира против: налагане на юрисдикцията на Румънската православна църква върху "православното население в Бесарабия, което не се е отказало от своята църква-майка – Руската патриаршия"; отказа на румънските светски и църковни власти да разрешат на руското малцинство да организира своя православна църква; закриването на създадения в Кишинев руски параклис и репресиите спрямо служещите в него свещеници.

Румънският отговор на първата петиция започва отново с оспорване на легитимността на организацията, от чието име е изпратена. Изхожда се от тезата, че налагането на румънската църковна юрисдикция в Бесарабия се е извършило със самия акт на присъединяването на областта, тъй като според православието политическите граници съвпадат с църковните. Според решението на Светия синод на Румънската православна църква от 1918 г., потвърдено и през 1924 г., религиозната служба в селата със "славянско население" можела да се извършва на църковно-славянски с изключение на молитвата "Тебе, Господи", която трябвало да бъде на румънски език, а в селата със смесено население – службата би могла да се води и на двата езика. Каноническите различия между двете православни църкви се обясняват с това, че по политически причини Руската църква не била въвела Грегорианския календар, както направила Румънската църква през 1925 г. А фактът, че сръбското православно население в Банат има свои църкви, които са подчинени на Сръбската патриаршия, не можел да служи като база за сравнение, както е направено в петицията, тъй като ставало дума за специален режим на реципрочност между Румъния и Югославия. Комитетите на тримата, които разглеждат петициите, се задоволяват с обясненията на румънското правителство, че предприетите мерки спрямо руския параклис в Кишинев са от вътрешен характер (поради липсата на съответно разрешение), както и с уверенията, че на руското население ще бъде осигурена църковна служба на руски език¹.

Най-активна петиционна дейност се развива във връзка с прилагането на аграрната реформа в Бесарабия и още по-точно – по повод експроприацията на частни гори. Според информация на потърпевшите общата площ на експроприираните от румънските власти гори се равнява на 136 399 ха и 7 471 кв. м, от които 68,86% са собственост на представители на етнически (нерумънски) малцинства и 23,32% – на представители от езикови (определени като рускоезични) малцинства. Собствениците на горите са общо 604 души, от които 456 са от средите на етническите малцинства и 87 са от езиковите

малцинства. Първата група включва 208 руснаци, 57 гърци, 56 поляци, 55 арменци, 35 евреи, 16 българи, 15 украинци и 14 германци.

Експроприираните гори на 16-те българи заемат обща площ от 5509 ха, 4005 кв. м. и се разделят по следния начин: Жан (Иван ?) Личев (Бахмут, окр. Бълци, 1132 ха), Пиер (Петър ?) Попов (Кошерница окр. Орхей, 84 ха), Жорж (Георги ?) Томов (Костанджалия, окр. Кахул, 28 ха 9390 кв. м), Хараклия Томова (на същото място, 260 ха), Жан (Иван ?) Томов (на същото място, 160 ха 6593 кв. м), Йон Хаджикулев (Каету, окр. Кахул, 43 ха 4734 кв. м), наследство на Н. Атанасиу (Атанасов) (Точени-Лука, окр. Кахул, 150 ха 1700 кв. м), Жан (Иван ?) Атанасиу (Готещи, окр. Кахул, 9 ха), Константин Атанасиу (Вадалуй Исак – 58 ха 6244 кв. м и Тинтул Пустуил – 30 ха, окр. Кахул), Борис Атанасиу (Тинтул Пустуил, окр. Кахул, 122 ха 1977 кв. м), Жан (Иван ?) Цанко-Килчик (Хориещи – 950 ха, Казанджик – 393 ха 1746 кв. м., Капалия – 55 ха 620 кв. м в окр. Кахул и Димитровка в окр. Тигина – 396 ха 1031 кв. м), Андрей Цанко-Килчик, Жан (Иван ?) Цанко-Килчик, Катерина Цанко-Килчик, Вера Цанко-Килчик, Парасковия Караушанов (Баурчи, Андруш и Тартаул в окр. Кахул, общо 1626 ха)⁶.

От серията петиции, изпратени в Женева по повод на експроприираните гори в Бесарабия, на съответната процедура са подложени петициите на Надежда де Руперт от 1927 г. и на споменатия вече Георги Цамутали от 1933 г.⁷ Тезата на собствениците е, че въпросната експроприация представлява акт на дискриминация спрямо тях, тъй като в “Старото кралство” (територията на Румъния преди 1919 г.) и в Буковина са били експроприирани само обработваеми земи, а горите се използвали само за обществени потребности. Собствениците се жалват, че експроприацията е направена без предварително обезщетение и упражняване на съдебен контрол, а по произволни ниски цени, определени от държавата. Основавайки се на нарушаване на техните права съгласно “малцинствения” договор, те завеждат съдебни дела срещу държавата, които печелят, но първоначално румънското правителство отказва да изпълни съдебните решения за обезщетяване. Следват нови протести пред ОН. От своя страна и Секцията за малцинствата признава правото на собствениците на обезщетяване от държавата⁸. Това вероятно е и единственото конкретно решение в полза на малцинствени представители от Бесарабия, взето от орган на световната организация през разглеждания период.

Единствената петиция, специално посветена на положението на българите в Бесарабия, е изпратена в ОН на 21 август 1929 г. от Съюза на бесарабските българи в България. Петицията е част от международната дейност на тази бежанска организация, създадена след Първата световна война⁹.

Всъщност това е “резолуция-апел” – документ, който се приема от Третия редовен събор на съюза, проведен на 14 юли 1929 г. в София. Този форум потвърждава възприетата по време на Втория събор през 1927 г. политическа линия, която се състои в защитата с легални средства на правата и интересите на бесарабските българи в Румъния и на емигрантите от техните среди в България. В отчета на Управителния съвет са посочени следните три направления от дейността на съюза между двата събора: 1) въпросът за придобиване на българско поданство от бежанците бесарабски българи бил разрешен с приемането от Народното събрание на “Закона за допълнение на чл. 33 от Закона за заселване на бежанците и обезпечаване на поминъка им” от 16 февруари 1928 г.; 2) въпросът за имотите на българските поданици в Бесарабия оставал открит, като неговото разрешаване би се ускорило от изпращането на съюзна делегация в Букурещ за непосредствени преговори; 3) въпросът за “националните, културно-просветни, социални, граждански и стопански права и свободи на българите в Бесарабия” бил изнесен за обсъждане благодарение на дейността на Управителния съвет пред българското правителство и общественото мнение в България и чужбина. В реферата на председателя на съюза Владимир Дякович е направена констатация за “грозното и непоносимо положение на българите в Бесарабия, на които са отнети всички придобивки в миналото, а узаконенията и договорите – напълно суспендирани”¹⁰.

Решението на събора да подготви и изпрати въпросната “резолуция-апел” се вписва в контекста на предприетата по същото време кампания за реформиране на процедурата за малцинствените петиции в ОН. По инициатива на германския и на канадския представител в Съвета започва дискусия и проучване на предложенията, които приключват с приемането на специална резолуция от сесията на Съвета, проведена през 1929 г. в Мадрид. Тази резолуция предвижда някои промени в работата на комитетите за малцинствата, проучващи петициите, и увеличава публичността в приетата процедура. Въвежда се по-пълно информиране на членовете на Съвета за проучванията на комитетите, както и периодично публикуване на резултатите от тези проучвания. Дискусията по въпросите на процедурата противопоставя отново държавите, които са за и против разширяването на малцинствената защита. Тя е повод за активизиране на българската външна политика в полза на българските малцинства, както и на международната дейност на техни организации. Поради условията, при които живеят българските общности в съседните държави, защитата на техните права в чужбина се поема от бежански или емигрантски сдружения и съюзи в България. Признаването на легитим-

ността на техните оплаквания е едно от специфичните искания на българската официална политика по това време¹¹.

Петицията на Съюза на бесарабските българи е една от първите петиции, които са приети и подложени на съответната процедура след влизането в сила на Мадридската резолюция на Съвета. Петицията се състои от придружително писмо, подписано от председателя на съюза Владимир Дякович и неговия секретар Д. Николаев и от преведения на френски език текст на "резолюцията-апел". При превода са направени някои промени в българския текст, между които е и отпадането на критиката по отношение дейността на ОН за защита на малцинствата. Петицията е изпратена на 21 август 1929 г. до генералния секретар на ОН сър Ерик Дръмонд. На 12 октомври с. г. тя е съобщена от името на генералния секретар на румънското правителство. Два месеца по-късно, на 12 декември, ръководителят на Постоянната делегация на Румъния към ОН в Женева връчва на генералния секретар писмо със забележките на румънското правителство. На 17 декември генералният секретар предоставя като информация на членовете на Съвета текстовете на петицията и румънския отговор. Комитетът за малцинствата, състоящ се от представители на Персия (дн. Иран), Германия и Перу, разглежда петицията и правителствените забележки по време на свое събрание на 16 януари 1930 г. Неговото решение е предоставено отново за информация на членовете на Съвета от генералния секретар на ОН на 4 февруари с. г.

Петицията, румънските забележки и писмото с решението на Комитета за малцинствата по това дело са дадени в превод на български език като приложение на настоящата публикация. Затова, без да се спирам подробно на тяхното съдържание, ще отбележа само няколко основни извода: 1) Петицията на Съюза на бесарабските българи в България доказва, че малцинствените права и свободи на българите в Бесарабия, придобити в миналото и гарантирани от действащите договори, са "суспендирани" преди всичко поради политиката на насилствена румънизация. От друга страна, обаче, бесарабските българи са представени като жертви на румънския режим, без да се отчита елементът на обществена пасивност и приспособяване от тяхна страна. При това резолюцията-апел не е подготвена специално и единствено като малцинствена петиция до ОН и не визира конкретни примери, а борави с общи констатации; 2) Румънското правителство цели да отрече напълно основанията за петицията. Чрез пренебрежително и презрително отношение към авторите на петицията и твърденията в нея, както и чрез манипулиране на фактите се дава една идеализирана и неотговоряща на действителността представа за румънската политика към бесарабските българи и към малцинствата в страната като цяло. От друга страна, в полза на управ-

ляващото по това време в Букурещ правителство на Национал-църънистката партия е обстоятелството, че именно то предприема някои действия за либерализиране на положението на малцинствените групи; 3) Решението на Комитета за малцинствата означава приключване на процедурата, без да се дава по-нататъшен ход на петицията. Несъмнено то е повлияно преди всичко от румънския отговор, както и от общия характер и липсата на конкретност в петицията. Като се има предвид съдбата на повечето петиции, проучвани от малцинствени комитети в ОН, това решение обаче не е изключение.

Изнасянето на българските малцинствени проблеми в Бесарабия пред Женевския форум остава епизод от историята на бесарабските българи, който показва необходимостта от добре организирана външна пропаганда при отстояването на една малцинствена кауза. Крайният резултат от подадената през 1929 г. петиция на Съюза на бесарабските българи в България е показателен и за необходимостта от ефективно гарантиране на индивидуалните и колективните права на малцинствата както във вътрешен, така и в международен план.

ПРИЛОЖЕНИЯ

№ 1

СЪПРОВОДИТЕЛНО ПИСМО ОТ СЪЮЗА НА БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ В БЪЛГАРИЯ ДО ГЕНЕРАЛНИЯ СЕКРЕТАР НА ОН СЪР ЕРИК ДРЪМОНД ЗА ИЗПРАЩАНА РЕЗОЛЮЦИЯ (ПЕТИЦИЯ)

София, 21 август 1929 г.

Господин Генерален секретар,

Имаме честта да Ви изпратим тук приложена една резолюция-апел, гласувана от III-ия събор на Съюза на бесарабските българи в България, молейки Ви да благоволите да я предадете на Съвета на Обществото на народите, за да бъдат подложени на проучване оплакванията, които тя съдържа относно нарушаване на договора за малцинствата, що се отнася до населението с български произход, живеещо в Бесарабия, с цел да бъде подобро положение.

Благоволете да приемете, Господин Генерален секретар, израза на нашето истинско уважение.

(печат)

Председател: (п.) В. Л. Дякович

Секретар: (п.) Д. Ив. Николаев

№ 2

РЕЗОЛЮЦИЯ – АПЕЛ НА III-ия СЪБОР НА СЪЮЗА НА БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ В БЪЛГАРИЯ ОТНОСНО ПОЛОЖЕНИЕТО НА БЪЛГАРИТЕ В БЕСАРАБИЯ*

София, 14 юли 1929 г.

Третият събор на бесарабските българи в България, свикан на 14 юли 1929 г. в София, след като проучи задълбочено и подробно положението на своите сънародници в Бесарабия, с голямо съжаление се вижда принуден да изнесе пред общественото мнение настоящата своя резолюция.

Съборът привлича вниманието върху следните обстоятелства:

Българите от Бесарабия, които емигрираха от своята родина, подчинена на чуждо владичество, през XVIII-ти и XIX-ти век, се заселиха под покровителството на руската държава, *не по населени вече места*, а в пустите степи на някогашния татарски Буджак. След многолетни усилия и страдания те успяха със свои собствени средства да преобразуват тези степи в една плодородна област, където изградиха свои собствени селища, днес на брой 90 села и 2 града (Болград и Комрат), населени с компактна българска маса от не по-малко от 350 000 души.

В течение на един период от век и половина (1753 – 1919 г.) те построиха и издържах в своите селища със свои средства, без никаква помощ от страна на руското и на румънското правителство, *свои собствени църкви и училища*, банки, болници, кооперации и други културни институции, като гарантираха успеха им с движими и недвижими имоти.

През този период техните граждански, политически, духовноцърковни и културни права бяха гарантирани по време на руския режим с *императорските укази* от 29. XII. 1819 г. и 13. III. 1884 г., както и по време на молдаво-румънския режим – с *прокламацията* от 4. II. 1857 г. на княз Т. К. Балшъ, с *хрисовулите* от 6. VI. 1858 г. и 10. VI. 1858 г. на княз Н. К. Богориди и с *декрета* от 2. VIII. 1861 г. на княз Йон Ал. Куза.

По силата на румънския *"Закон за организирането на държавната собственост в Бесарабия"* от 8. VI. 1874 год., усвоен и от руското правителство, всяко българско семейство откупи напълно до 1900 г. земята, която според императорския указ от 29. XII. 1819 г., т. 6, му се отпусна уж "безплатно" в пустия Буджак, като по този начин се обяви за "пълнен собственик на своята земя";

Анексирането на Бесарабия към Румъния по силата на Парижкия договор от 28. X. 1920 год. *завари българските училища и църкви напълно*

* За публикувания в България текст на резолюцията-апел, в който при превода са направени някои редакции и промени, вж.: Отец Паисий, 1929, № 15-16, 251-254.

национализирани по силата на прогласената от Кишиневския конгрес на 20. X. 1917 год. автономия на Бесарабия при изричното разпореждане: "право на всяка народност да задоволява своята просвета на своя собствен език".

Договорът от 28. X. 1920 год. *за анексирането на Бесарабия към Румъния*, сключен между нея, от една страна, и Британската империя, Франция, Италия и Япония – от друга, изрично повелява:

"Румъния се ангажира да съблюдава и да застави да се съблюдават строго върху визираната в чл. 1 територия на Бесарабия постановленията на договора, подписан на 9 декемврий 1919 год. в Париж от главните сдружени и съюзени сили и от Румъния, и именно да осигури на жителите, без разлика на раса, език или религия същите гаранции за свобода и справедливост както на другите жители от всички територии, съставляващи част от кралство Румъния" (чл. 3);

"Те (лицата, опитирани за чуждо поданство) ще бъдат свободни да запазят недвижимите имоти, които владеят на румънска територия. Те ще могат да изнесат своите движими имоти от всякакъв характер. Няма да им бъде наложено поради това обстоятелство никакво износно мито" (чл. 5);

"Румъния признава за румънски поданици с пълни права и без всякакви формалности поданиците на бившата Руска империя, които са родени в територията на Бесарабия, посочена в чл. 1, от родители, имащи там своето жителство, дори и ако те самите не са били там заселени на датата на влизане в сила на настоящия договор" (чл. 6).

От друга страна, в противоречие с горните обстоятелства, Съборът констатира следното.

Въпреки *всички уверения на румънското правителство* и на румънските делегации в международните конференции, че изключителният режим в Бесарабия е само временен и подлежи да бъде отменен, и до днес след изтичането на 10 години, българите в тази област са лишени от права и свободи, придобити в миналото и гарантирани в настоящето от споменатите договори.

Всички техни *училища и църкви* без изключение са им отнети и румънизирани. Българската книга и език бяха заменени с румънска книга и език. Българските учители и свещеници бяха прогонени, а училищата и църковните имоти конфискувани.

Обществените права – свободата на мисълта, словото и печата, на събранията и сдруженията, дори с просветни и благотворителни цели, гарантирани от Конституцията и законите на кралство Румъния за всички граждани,

по отношение на българите са суспендирани, щом те имат някакъв национален характер или напълно коректен облик. Българската книга и българският вестник са забравени, а българското слово не може да се говори на събрания.

Дори *гражданските права* и най-елементарите права и свободи на човека – на неприкосновеност на личността и имуществото, както и на кореспонденцията, свободата на движението в областта и страната, свободата на труд и професия зависят от благосклонността на полицейските власти.

Под различни предлози – удостоверения за поданство, нотариални удостоверения или други документи за собственост и наследство, които са отнесени в Съветска Русия, участие във войните, многобройни формалности, разни административни комисии, адвокати, неканени посредници, аграрна реформа и пр. и пр. – *имотите на българите, и специално на българските поданици*, са произволно секвестрирани, конфискувани или експроприирани срещу едно незначително обезщетение, което дори не може да се сравни с даваното на чуждите поданици от друга народност. При това, докато земята на последните се експроприира срещу заплащане по действителната ѝ пазарна стойност с чужда валута в брой, на българите – български поданици се предлагат съкровищни бонове, чиято пазарна стойност е само 30% от номиналната, като един хектар земя се оценява за 130 леи или 22 френски франка, докато под наем за година той се дава обикновено за 1500–2000 леи и носи приход годишно не по-малко от 4000 леи. Колкото до имотите на българските поданици, които не подлежат на аграрната реформа (сгради, фабрики, лозя и пр.), тези имоти се секвестрират и не могат да се използват или ремонтират.

Третият етап, на което са подложени бесарабските българи, български поданици и собственици в Бесарабия, е в противоречие *по силата на Ньойския договор*, както на споменатия договор за анексията, така и на договора за малцинствата от 9. XII. 1919 г., който предвижда, че някакъв закон, някакъв правилник и никакво официално разпореждане не може да бъде в противоречие или в несъгласие с тези постановления и някакъв закон, някакъв правилник и никакво разпореждане няма да имат по-голяма сила от тях.

Като констатира всичко това, Съборът взема предвид и следното.

Българското население не се е провинило с нищо пред румънските и руските власти в течение на вековете. То никога дори не е помисляло да се намеси в разрешението на международния спор, кому да принадлежи Бесарабия. То никога не е мечтало за присъединяване към българската държава, съзнавайки абсурдността на подобни идеи. *Единственото негово желание е било и е при строго зачитане законите и с ползване на правата, които са му гарантирани, да може да работи спокойно своите земеделски работи и да възпитава децата си в своята родна вяра и на майчиния си език. Ако*

се има предвид всичко това, става очевидно за Събора, за българския народ и за всяка незаинтересувана личност, че изключителното положение, в което се намират българите в Бесарабия, не е следствие само на произвол от страна на недобросъвестна администрация, а е средство и резултат на една усвоена от румънската държава *политика на насилствено румънизирание на българите в Бесарабия*. Тази политика проличава не само в неизпълнението на клаузите на споменатите договори, във взетите мерки срещу българите и в румънизирането на българските училища и църкви. Тази политика се разкрива също и в задължението, наложено на българските общини, да издържат румънски забавачници, които са задължителни за техните деца до 6-годишна възраст, задължителни вечерни и неделни румънски училища за възрастните и дори прогимназиални румънски училища по селата. А ако всички тези средства не постигнат тяхната цел, тогава се прибегва до друго средство – *прогонването*, насилствената емиграция посредством различни преселнически кампании. И за пръв път ние констатираме едно непознато досега явление: български селяни от Бесарабия, които изоставят масово, с хиляди семейства, своите бащини огнища и които скитат, лишени от всичко, по чуждите страни, дори в Португалия, както се изнесе в румънския парламент, или които умират с хиляди в маларичните степи на Бразилия...

Насилствената денационализация, прилагана със също толкова жестоки средства, не само спрямо българите в съседните на България държави, но и спрямо българите в Бесарабия, които нямат никаква политическа връзка с българската държава, тази денационализация, която се извършва пред погледа на великите държави – творителки на договорите, води всеки българин до убеждението, че неговите сънародници, неговата народност извън пределите на българската държава са предопределени да бъдат прогонвани, денационализирани и унищожавани. Подобно убеждение не може, естествено, да допринесе за толкова желаното умиротворяване и за мира. То поражда инстинктите за отбрана, то подхранва идеите за отмъщение и ненавист, то руши престижа и устоите на Обществото на народите.

И Съборът на бесарабските българи в България, единствен изразител на положението, в което се намират българите в Бесарабия, като декларира високо, че те са непоклатимо свързани духовно със своя народ и че тяхното желание е да си останат българи,

РЕШИ ДА АПЕЛИРА:

1) *преди всичко към румънското правителство и румънското обществено мнение* да се откажат един път завинаги от непостижимата цел – денационализацията на бесарабските българи, а да работят за това мирно

съжителство, което толкова щастливо съществуваше между двата народа в далечното и близкото минало преди войните;

2) към *Обществото на народите* да наложи, понеже липсва добрата воля за разбирателство, връщането на българите в Бесарабия на всички техни културни, социални и стопански придобивки, придобити в миналото, и изпълнението на международните договори от 9. XII. 1919 год. и 28. X. 1920 год.;

3) към *общественото мнение на цивилизованите нации* – да подкрепи каузата на българския народ, като се противопостави на отвратителното престъпление на XX век, непознато досега в историята – да се изстреби цял един народ – малък на брой наистина, но велик в своите страдания и жизнеспособност, който в миналото си, в течение на 15 столетия, откакто се е появил, преживя две вековни робства – византийското и турското – и който оцеля сред бурите на вековете, отнесли цели народи и държави; народ, който има значителен влог в движението на Реформацията в Европа, който даде на света славянската писменост, който покръсти руси, сърби, румънци и албанци и им създаде книжнина, народ, който сега дава достатъчно доказателства за своя стремеж към мирен прогрес по пътя на европейската култура и цивилизация.

Съборът възлага на Бюрото на Управителния съвет на съюза да поднесе настоящата резолюция-апел на българското правителство, на представителите на чуждите държави в София, на Обществото на народите в неговата септемрийска сесия и да я обнародва в българската и чуждата преса.

Бюро на Събора

№ 3

ПИСМО ОТ ПОСТОЯНИЯ ДЕЛЕГАТ НА РУМЪНИЯ КЪМ ОН ДО ГЕНЕРАЛНИЯ СЕКРЕТАР НА ОН СЪС ЗАБЕЛЕЖКИТЕ НА РУМЪНСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ОТНОСНО ПЕТИЦИЯТА НА СЪЮЗА НА БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ В БЪЛГАРИЯ

Женева, 12 декември 1929 г.

Господин Генерален секретар,

Отнасяйки се до Вашето писмо № 4/14035/165 от 12 октомври т. г., с което Ви предахте копие от "Резолюция-апел, гласувана от Третия събор на Съюза на бесарабските българи в България", имам честта да Ви осведомя да забележите на моето правителство по този повод.

Румънското правителство съжалява, че принципът, сам по себе си толкова високо основателен и справедлив, към който това правителство е привързано повече от всяко друго и който се състои в това да се осигури на малцинствата от една държава третиране въз основа на пълно равенство с това, от което се ползва мажоритарното население, един път приложен, подлага членовете на Съвета, членовете на Секцията за малцинствата на Секретариата, чиято похвала не изисква нищо повече, както и някои правителства, на необходимостта да се занимават със съчинения, които повече или по-малко нездравото въображение на някаква особа, говореща от свое собствено име или от името на повече или по-малко размирнически комитети обича да съставя.

Освен това румънското правителство винаги е било на мнение, че когато малцинствата в страната, където са установени, се радват на всички възможности да изразяват свободно своите оплаквания, без каквото и да е страх – и такъв е случаят с всички малцинства в Румъния – не беше допустимо да се приемат жалби, чийто източник се намира отвъд границите, понеже подобни жалби биха могли да бъдат – и това е най-малкото, което би могло да се каже – само съмнителни.

Ето защо румънското правителство се примирява да отговори на въпросната петиция единствено заради уважението си към Обществото на народите.

Преди всичко и за да се отнесе към редките конкретни твърдения, изтъкнати от петиционерите – понеже всичко останало е само кухо многословие – румънското правителство държи да уточни, че броят на населението с български произход, живеещо в Бесарабия, е много по-нисък от цифрата, посочена в "резолюцията-апел". За да не разчитаме само на румънски източници, следователно неопетнени от някакво подозрение, ще бъде достатъчно да цитираме труда на г-н Н. В. Бутович: "Материал за етнографската карта на Бесарабска губерния" (Киев, 1916 г.), която сочи цифрата 111 624 души за цялата провинция, и този на г-н Л. С. Берг: "Населението на Бесарабия" (Петроград, 1918 г.), труд, публикуван благодарение на Руската академия на науките, който го установява на 120 773 души. За сведение ние добавяме, че цялото население на Бесарабия достига приблизително 3 милиона жители.

Колкото до другите твърдения на "Резолюцията-апел", които се стремят да представят населението с български произход в Бесарабия като изкупителна жертва на, не се знае каква, национална жестокост, като "парии", живеещи извън законите, румънското правителство ги отхвърля с презрение. То мисли, че е дало достатъчно доказателства за толерантност, за разбирателство, за широк дух на либерализъм, които го вдъхновяват по отношение

на неговите малцинства – всички малцинства, живеещи в Румъния, за да не остане никакво съмнение по този повод.

Да искаш да представиш румънското правителство като настървено за материалното и моралното унищожение на българското население в Бесарабия, това не е само да го обвиняваш в нетолерантност, но и, което е най-лошото – в глупост, понеже от какво би могло да се опасява то, имайки предвид относително ограничен брой на това малцинство? Ето защо румънското правителство смята за прекалено да настоява повече. То твърди – макар че това се разбира от само себе си – че нито по законен път, нито по някакъв административен или друг път не прави разлика между жителите с български произход и тези с друг произход, включително и с румънски произход.

В “резолуцията-апел” се твърди още, че “училищата и църквите на българите са били отнети и румънизирани, българските учители и свещеници изгонени, имотите на църквите и училищата конфискувани”. Румънското правителство не знае за какви български училища и църкви в Бесарабия може да става дума, тъй като нямаше никакви такива при руския режим. Истина е, че след обединението на Бесарабия с Румъния държавата се опита да създаде на места в областите, населени с българи, начални училища, където образованието трябваше да бъде извършвано частично или напълно на български език. Малко по малко трябваше да се откажем от това по липса на квалифициран обучаващ персонал, от една страна, и от друга страна, поради волята на населението, което предпочиташе неговите деца да учат на румънски език. От тогава населението никога не е изразявало желание да види установяване на образование на български език.

Що се отнася до църквите, общоизвестно е, че богослужебният език във всички православни църкви при руския режим беше църковнославянският. Следователно не може да става въпрос за съществуване на български църкви преди обединението на Бесарабия с Румъния. Понастоящем в Бесарабия се прилага едно решение, взето от Светия синод на Православната църква на 18 ноември 1924 г., което предвижда в общините, където малцинственото население със славянски произход е мнозинство, светата служба да бъде частично на църковнославянски и частично на румънски език. Тълкуването на Светото писание и проповедите ще се извършват винаги на говоримия от населението език. Тези мерки никога не са създавали и най-малкото недоволство.

Никой български учител или свещеник не е бил изгонен, никакъв църковен или училищен имот конфискуван, впрочем и “резолуцията-апел” не посочва нито един конкретен случай, тъй като твърденията от общ характер несъмнено са по-удобни.

Що се отнася до аграрната реформа – и тук “резолуцията-апел” смесва въпросите, говорейки за имоти, принадлежащи на български поданици, които

нямат нищо общо със защитата на малцинствата – румънското правителство държи да отбележи, че в Бесарабия от една площ от 1 665 410 ха, принадлежаща на едрата собственост, бяха експроприирани 1 491 926 ха, които с изключение на някои ограничени резерви, задържани от държавата в общ интерес, и на необработваеми земи, бяха разпределени на 357 015 селяни, от които повече от 150 000 бяха от малцинствата, между които и няколко хиляди българи.

Ако се държи сметка, че българското население в Бесарабия се състои преди всичко от дребни земеделци, сигурно е, че не сред тях трябва да се търсят жертвите на експроприацията в качеството на аграрна реформа, но именно сред тях се намират облагодетелстваните от тази реформа.

Редакторите на “резолуцията-апел” са били лошо вдъхновени да повдигат този въпрос. Няма по-добър пример от духа на безпристрастие и справедливост, с който Румъния третира всички свои деца, без изключение на произход.

Благоволете да приемете, Господин Генерален секретар, уверения за най-висока почит.

(подпис) Антониаде

№ 4

ПИСМО ОТ ПРЕДСТАВИТЕЛИТЕ НА ПЕРСИЯ, ГЕРМАНИЯ И ПЕРУ, СЪСТАВЛЯВАЩИ КОМИТЕТА ЗА МАЛЦИНСТВАТА, ДО ГЕНЕРАЛНИЯ СЕКРЕТАР НА ОН ОТНОСНО ПРОУЧВАНЕТО НА ПЕТИЦИЯТА И ПРАВИТЕЛСТВЕНИТЕ ЗАБЕЛЕЖКИ

Женева – Париж, 17 януари 1930 г.

Господин Генерален секретар,

Въз основа на резолюцията на съвета от 25 октомври 1920 г., комитет от трима членове, от които имахме честта да бъдем част, беше призован да проучи една петиция, произхождаща от “Съюза на бесарабските българи в България”, относно положението на населението с български произход в Бесарабия и отнасящите се до нея забележки на румънското правителство (виж документ С. 578. 1929. I.).

Посоченият Комитет имаше едно събрание през настоящата сесия на Съвета, на 16 януари 1930 г. По време на това събрание Комитетът, държейки сметка, от една страна, за сведенията, предоставени от румънското правителство в неговите горепосочени забележки, и от друга страна, за общия характер на петицията и за липсата на точност на оплакванията, които са изложени там, реши, че за никой от неговите членове няма основание да се отнесе този въпрос пред Съвета.

Резолюцията на Съвета от 13 юни 1929 г., пар. 4 а), предвижда, когато членовете на един Комитет за малцинствата са приключили проучването на един въпрос, без да са поискали неговото записване в дневния ред на Съвета, те да съобщят чрез писмо резултата от това изследване на всички членове на Съвета за тяхна информация. Съобразно с това ние имаме честта да Ви помолим да благоволите да съобщите съдържанието на това писмо като информация, на другите членове на Съвета.

Благоволете да приемете, господин Генерален секретар, нашите уверения в най-висока почит.

(п.) М. А. Форуги
(датирано в Женева, 17 януари 1930 г.)
(п.) Фрайтаг
(датирано в Женева, 17 януари 1930 г.)
(п.) М. Х. Корнехо
(датирано в Париж, 24 януари 1930 г.)

Оригиналите на документите № 1–4 вж. в:

League of Nations Archives, Fonds of the Secretariat, Section Files, Section of Secretariat. Minorities, S 378, № 3, 1929 – 1934, Minorité bulgare en Roumanie. (Оригиналите са на френски език.)

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. по-подробно: **Rousso-Lenoir**, F. Minorités et droits de l'homme: l'Europe et son double. Bruxelles – Paris, 1994, p. 31–43; **Bartsch**, S. Le système de protection des minorités dans la Société des Nations – In: L'Europe centrale et ses minorités: vers une solution européenne? Paris, 1993, p. 37–50; **Sierpowski**, St. Les dilemmes à la Société des Nations au sujet des minorités – Polish Western Affairs, 1984, № 2, p. 187–210.

² **Dimitrov**, Th. D. La Bulgarie et la Société des Nations: l'expérience de la protection internationale des minorités nationales 1920 – 1939. Genève, 1994; **Mitev**, D. The Question of Bulgarian National Minorities and the League of Nations. – In: Etudes historiques. T. XVI, 1990, p. 98–120.

³ League of Nations Archives, Fond of the Secretariat, Section 41 – Minorities (1919 – 1927), R 1668, Registry № 41/17052/16143.

⁴ Ibid., R 1626, Reg. № 41/36519/1481.

⁵ Ibid., Section 4 – Minorities (1928 – 1932), R 2175, Reg. № 4/24569/21600; Section 4 – Minorities (1933 – 1947), R 3950, Reg. № 41/24102/23138.

⁶ Ibid., Section 4 – Minorities (1933 – 1947), R 3920, Reg. № 4/10250/2120.

⁷ Ibid., Section 4 – Minorities (1919 – 1927), R 1630, Reg. № 41/61513/1481; Section 4 – Minorities (1933 – 1947), R 3919, Reg. № 4/2120/2110.

⁸ Ibid., Section 4 – Minorities (1933 – 1947), R 3920, Reg. № 4/8648/2110.

⁹ За Съюза на бесарабските българи в България вж.: **Тодоров**, П. Създаване и начална дейност на Софийското дружество "Бесарабски българи" (1918 – 1919). – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том първи. В. Търново, 1992, 141–159; **Същият**. Международна дейност на Съюза на бесарабските българи (1918 – 1934). – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том втори. В. Търново, 1993, 217–229.

¹⁰ Отец Паисий, 1929, № 15–16, 251–254 – III редовен събор на бесарабските българи на 14 юлий 1929 в София.

¹¹ **Njagulov**, Bl. La question de la Dobrudža dans les relations bulgare-roumaines au cour du premier gouvernement national-țaraniste en Roumanie (1928 – 1931). – Etudes balkaniques, 1989, № 4, 35–40.